

ЈЕДНА СЕРИЈА ДУРМИТОРСКИХ НАСЕЉА

Као што је познато, у рељефу дурмиторске области могу се издвојити три морфолошке целине: кањонске долине дубоке до 900 м, језерско-нивеа висораван висока око 1450 м и гребен Дурмитора чији врхови достижу висину од 2500 м. За предмет разматрања у овом чланку узети су три дурмиторска насеља од којих свако лежи на једној од поменутих морфолошких целина: село Тенца у кањонској долини Таре у висини око 700 м, сеоце Типперовача на језерској висоравни у висини око 1400 м и катун Велики Штулац на истоименом гребену у висини око 2000 м.

Тенца. — Куће села Тенаца леже на подовима који су на разним висинама између корита Таре и заравни Језера, те је село разређено. Овоме је узрок то што подови претстављају једина погодна места за обрађивање: падине, којима су подови раздвојени, обично су врло стрме те су под ливадама или шумом. Надморска висина села износи око 700 а корита Таре око 500 м.

Куће су од дрвета — брвнаре. Материјал за њихову градњу дају шуме. На кућама нема димњака већ дим са огњишта одлази непосредно кроз отворе на крову („комине“). Поред кућа су торови за стоку а крај ових кућери, дрвене кућице у којима лети поћевају чобани чувајући стоку.

Климатски, хидрографски и педолошки услови омогућају земљорадњу и у селу успевају скоро све жунске културе: кукуруз, јечам, јабуке, пшљиве и поврће а било је покушаја и гајења винове лозе. Главна сметња земљорадњи је знатна рашчлањеност земљишта: поменуто је, како подови претстављају једина погодна места за обрађивање. Ова рашчлањеност управо чини те је, и поред повољних услова за земљорадњу, сточарство главна грана привреде. Од стоке се гаје највише овце, затим говеда, свиње, живина итд. Посебна пажња се обраћа гајењу брдских коња који се употребљавају у товарном саобраћају. Поред панњака у хатару самог села појединци напасашу стада лети на Језерима, око колиба у Подгори и Подгори. Чим се ливаде забране — а то бива крајем априла

— стока се изјављује у ове катуле и ту остаје до краја августа када се поново сјављује у село. Ту стока неко време пасе по покошеним ливадама, а затим се затвара у торове где се преко зиме исхрађује сеном. Рације су Тенчани лети напасали стоку и у Вилеровачи, Хомарићима и Нинковићима, насељима на Језерима, али су ови, првобитно теначки катули, током 19 века претворени у сеоца.

Саобраћајне прилике су врло неповољне: висинска разлика између кућа на најнижем поду и корита Таре и кућа на највишем поду и заравни Језера износи 120 односно 230 м. Земљиште је, поред тога, у оба правца врло стрмо, те је прилаз селу и од Таре и од Језера врло отежан. Низводно и узводно од проширења, у коме је село, кањонске стране Тарине толико се приближују да о саобраћају у том правцу не може бити ни говора. Саобраћајно, село је упућено на Жабљак и према Језерима води главна стаза којом становници Тенаца излазе на зараван и одржавају везу са „осталим живим свијетом“. Услед велике стрмине стаза вијуга и њом је, сем пешачког, могућан и товарни саобраћај који се, као што је речено, обавља малим, али врло издржљивим, брдским коњима.

Овако тешке саобраћајне прилике створиле су код данашњег становништва тежњу за насељавањем. Поред осталог, та се тежња изражава при грађењу нових кућа. Многе куће су током другог светског рата уништене и после ослобођења оне се не подижу на истом месту већ у новим крчевинама, ближе заравни Језера. Уосталом, то се види и по територијалном развоју села: од најнижег пода, где је по предању подигнута прва кућа, село се непрестано ширило у правцу поменуте заравни.

У селу има данас 67 кућа са 14 породица.

О пореклу и постанку села постоје три, у основи слична, предања. По првом, најстарији становници Тенаца доселили су се из Дробњака¹⁾, а по другом они су у Тенца дошли, бежећи испред Турака, крајем 17 века²⁾. По трећем предању најстарији становници Тенаца доселили су се почетком 18 века из Тренче, близу Никшића. Бежећи испред турске освете, они су се настанили на овом месту, које је било тешко приступачно. До тога времена Тенца су имала малобројно становништво, које је гајило углавном козе; услед тога се овај крај звао „Козила“. Данашњи назив села, међутим, у вези је са његовим првим становницима који су, као што је речено, дошли из Тренче: да се и ово село не би звало Тренча дато му је име Тенца. Један од досељеника искрчио је шуму на најни-

1) С. Томић: Дробњак, Насеља српских земаља, књ. I, Београд, 1902, с. 135.

2) А. Дубушић, Дробњаци, племе у Херцеговини, Београд, 1930, с. 112.

жем поду, близу данашње цркве, и ту подигао кућу, а друга двсјица су се на исти начин настанила више њега.

Иако се ова три предања у појединостима разликују, ипак стоји да по народном предању главна маса тепачког становништва води заједничко порекло од три претка који су се овде доселили крајем 17 или почетком 18 века, бежећи испред турске освете. За место сталног боравка узели су област данашњих Тепаца из два разлога: најпре, прилаз овом месту је са сваке стране отежан, те је оно својим становницима пружало природну заштиту; затим, релативно блага клима, богатство у изворима, дебео слој глине постао распадањем пешчара и др. претстављали су повољне услове за земљорадњу и сточарство. Од овог сеоца у крчевини, за релативно кратко време, постало је једно од највећих села дурмиторске области. Чињеница да данас скоро свака кућа у Тепцима има просечно по шесторо до седморо деце показује да је умножавање становништва било брзо.

Типеровача. — Сеоце Типеровача састоји се од 13 кућа које леже на заравни Језерима, југоисточно од Тепаца, у висини око 1400 м. Куће су исте као и у Тепцима — брвнаре; оне се граде од заостале четинарске шуме. За разлику од Тепаца, куће Типероваче нису тако раштркане и највећа удаљеност међу њима износи по 50 м.

Зараван, на којој је сеоце, састоји се у основи од кречњака, али је ледник, који се кретао преко заравни ка Тари, при свом повлачењу створио моренски нанос. Отуда се у Типеровачи, поред спелнице и кречњачке, која се скупља у цистернама, употребљава и вода из бунара; издан овде лежи на непронетљивом моренском наносу.

На Језерима је могућа планинска земљорадња и становници Типероваче, поред главног занимања — сточарства — баве се и гајењем планинских жива. Гајење осталих култура, које се виде у Тепцима, у овом сеоцу, услед неповољних климатских и хидрографских прилика, није могуће. Као у Тепцима, тако се и овде од стоке гаје највише овце. Стоку с пролећа напасају по ливадама и пашињацима а кад се ови забране изјављују је у више регионе, на гребен Велики Штулац, где имају катун. Ту стока остаје до краја августа када је сјављују у село и преко зиме исхрањују сеном.

Али док су у Типеровачи, услед веће надморске висине и кречњачке природе земљишта, климатски, хидрографски и педолошки услови за привреду мање повољни, дотле су саобраћајне прилике, супротно Тепцима, врло погодне. Како је језерска висораван у ствари поврн флувијално-денудационог објекта, преко које је прешао ледник, то на њој нема већих препрека који би саобраћају чинили знатније препреке. Тако од Жабљака преко Типероваче у правцу Међужваља води добар пут. Њиме становници Типероваче могу, без већих тешко-

ћа, одржавати везу са својим економским средиштем, Жабљак-ом, сд кога су удаљени 4 до 5 км.

У селу данас живе три породице са 12 кућа. Две су пореклом из Тепца, док је трећа досељена после првог светског рата.

Као што је речено, Типеровача је крајем 19 века била привремено насеље Тепца. Ту су Тепчани с пролећа изјављивали стоку ради испаше. Стока је ту остајала до средине маја када су ливаде забрањивале а она истеривала на летњу испашу у више регионе, на гробен Велики Штулац. Пошто би се, почетком августа, ливаде у Типеровачи покосиле, стока је овамо сјављивана на јесењу испашу и ту остајала до краја зиме када је терапа у Тепца на зимску исхрану.

Сем око стоке, чобани су се преко лета бавили и гајењем планинских жита. У вези с тим, неки чобани нису преко зиме силазила са стоком у Тепца, већ су овде остајали и зими, исхранујући говеда и коње сламом и орали земљу припремајући је за пролећну сетву. На тај је начин Типеровача претстављала привремено насеље и лети и зими.

Почетком 20 века, међутим, поменути чобани су се оделили од својих породица у Тепцима и стално настанили у Типеровачи. Од тога времена они нису више силазили у Тепца већ су отпочели самосталан живот у свом сталном насељу — Типеровачи. На питање шта је утицало да напусте село у коме су одрасли и у коме су им преци живели, одговорено је да су главни узрок томе били оскудица у напњацима и тенке саобраћајне прилике у Тепцима.

Најзад, Типеровача је још дуго, скоро до пред други светски рат, била делимично село а делимично тепачки катун.

Велики Штулац. — Велики Штулац лежи на присојној страни истоименог дурмиторског гробена у висини око 2000 м. То је катун, који чине осам колиба. Њихови су зидови високи око 1 м и изграђени од сухомеђине, док им је кров од дасака преко којих је стављен дуб од смрче. Све су колибе подигнуте после ослобођења 1945 год. Пре рата на свом је месту постојало 11 колиба али су све, током рата, уништене. Земљиште око катунa је обрасло полеглом клековином и травом и због тога се грађа за колибе мора донесити из нижег, шумског региона.

Гробен, на коме је катун, састоји се од кречњака. По њему нема извора и чобани, док се овде баве, пију искључиво снежницу. Услед знатне падморске висине и кречњачке природе земљишта не постоје услови ни за какве културе. Али је катун на овом месту подигнут услед вагредно добре испаше и релативно повољних саобраћајних прилика. Сем тога, по кароним депресијама снежни намети се одржавају целе године што омогућава напајање стоке снежницом.

Велики Штулац претставља привремено насеље Типероваче. Сељаци из Типероваче изјављују овамо стоку у првој половини маја а сјављују је крајем августа. Сем њих, почели су овде, у задње време, дотеривати стоку и Темчани. Они то чине само у случају када неки становник Типероваче не би дотичне године изјавио стоку; Иначе Темчани немају овде својих колиба.

Катун је постао на данашњем месту почетком 20 века и засновали су га први стални становници Типероваче.

У лето 1949 године, услед велике суше, на Великом Штуоцу су напасале стоку само шест породица: четири из Типероваче, једна из Течаца и једна из Межда, свега недалеко од Типероваче. Остале породице из Типероваче напасле су стоку око села.

Закључак. — Као што се из предњих излагања види, најстарије и највеће насеље од описаних три претстављају Течаца у кањонској долини Таре. Она су заснована крајем 17 или почетком 18 века. Његови први становници, бежећи испред турске освете, настанили су се на данашњем месту стога што је оно било тешко приступачно и стога што је у исто време било врло погодно за земљорадњу и сточарство. На тако погодном месту становништво Течаца се брже умножавало, и док је у њима 1851 године била 31 кућа, 1901 године било их је 99¹⁾. Са умножавањем становништва увећавао се и број стоке. С тим у вези прилике за земљорадњу и сточарство постојале су све скученије и стока се из Течаца изгонила на летњу испашу у Типеровачу која је тако постала темчки катун. Али, како је у њему било могућна планинска земљорадња, овај катун је постао летње земљорадничко и зимско сточарско насеље, а почетком 20 века село.

Катун Велики Штулац претставља привремено летње насеље Типероваче. Услед знатне надморске висине и климатских услова не постоји могућност да се он преобрати у стално насеље.

Résumé

Une série d'habitats dans la région du Durmitor

par Dušan Dugonjić

Les habitats considérés dans ce travail sont situés dans la région du Durmitor à des zones d'altitude différentes: le village Teca dans la vallée à forme de cañon de la Tara, à la hauteur d'environ 700 m, le petit village de Čiperovača sur la plate-forme

1) С. Томпћ, Наведени рад, с. 480.

de Jezera, à la hauteur d' environ 1400 m et le katun (habitats estivaux, canabages) Veliki Štulac sur la crête du Durmitor, à la hauteur de 2100 m environ.

Le plus ancien et le plus grand de ces habitats est le village de Tepca, fondé à la fin du XVII-ème ou au début du XVIII-ème siècle. Les premiers habitants, fuyant devant les oppresseurs turcs, se sont établis en cet endroit parce qu' il était difficilement accessible, tout en offrant des facilités pour la culture agricole et l' élevage du bétail. Tant que la population y fut peu nombreuse, les terrains de culture et les pâturages ne manquèrent pas. Mais avec l' augmentation de la population, le nombre de bestiaux augmenta également: les possibilités de culture et d' élevage se restreignant de plus en plus, on commença à mener les troupeaux en pâture estivale dans la région où se trouve aujourd' hui le petit village de Čiperovača, qui de la sorte devint un habitat estival pour les habitants de Tepca. Mais, comme les environs de cet habitat estival offrent des possibilités de culture de montagne, les bergers peu à peu s' habituèrent à y demeurer aussi pendant l' hiver à faire les travaux de labour et préparer la terre pour les semences de printemps; les boeufs et les chevaux étaient nourris avec de la paille. Enfin, au début du XX-ème siècle, les bergers finirent par se séparer de leurs familles à Tepca et fondèrent aussi un nouvel habitat permanent, le hameau de Čiperovača.

Le katun Veliki Štulac est aujourd' hui l' habitat estival de Čiperovača, mais à cause de sa haute altitude au-dessus du niveau de la mer et de ses conditions climatiques, il n' y a pas possibilité qu' il se transforme en habitat permanent.

